

«Έκατονταετηρίδα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ξάνθης».

Δημήτρης Μαυρίδης.

Κατά τον Πλάτωνα οι Έλληνες μοιάζουν με τους βατράχους που μαζεύονται γύρω από τους λάκκους με το νερό μετά τη βροχή.

Η μεγάλη χώρα της Θράκης βρέχεται από τη δυτική πλευρά των τριών θαλασσών της Ρωμηοσύνης: Του Αιγαίου, της Προποντίδας και του Εύξεινου. Οι Θρακιώτες Έλληνες κατοικούν στις ακτές των τριών θαλασσών. Από τη Θράκη περνούν οι δρόμοι που ενώνουν τρεις πολιτισμούς και πάμπολλους λαούς. Δεν βρισκόμαστε εδώ στη διαυγή ατμόσφαιρα της Νότιας Ελλάδας, αλλά σε μια χώρα με ψηλά βουνά και στενές ακτές, στις οποίες καταλήγουν μεγάλα ποτάμια. Ο χώρος είναι θολός από την υγρασία και καταπράσινος. Έχουμε εδώ μια άλλη Ελλάδα, την οποία συνεχώς εποφθαλμιούν βάρβαροι λαοί που κατέρχονται προς το Αιγαίο, περνώντας τον Δούναβη.

Οι πραγματικότητες αυτές, ερμηνευόμενες γεωπολιτικά εξηγούν τα πάθη της Θράκης, η οποία έμεινε πάνω από 500 χρόνια κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Η άνοδος των ελληνικών χριστιανικών κοινοτήτων, κατά τον 18^ο αιώνα, επέτρεψε τη δημιουργία μίας εμπορευματικής και αστικής τάξης σε όλη την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Την τάξη αυτή συγκρο-

τούσαν κυρίως οι Ρωμηοί της καθ' ημάς Ανατολής. Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος θα σημάνει το τέλος των αυτοκρατοριών και μεταξύ αυτών και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η μοιρασιά προκαλεί αναταραχή και αποκαλύπτει τον κρυφό ανταγωνισμό μεταξύ των δύο αποικιακών αυτοκρατοριών, αυτών της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας.

Οι διπλωματικές, στρατιωτικές και πολιτικές πτυχές του θέματος καταλήγουν στη βαθμιαία απελευθέρωση όλης της Θράκης, περιλαμβανόμενης της Ανατολικής Θράκης, το κύριο στήριγμα του Θρακικού Ελληνισμού και εκτίθενται στην έκδοση που παρουσιάζουμε και για την οποία θα σας μιλήσουν οι υπόλοιποι παρουσιαστές.

Επιτρέψτε μου τώρα να σας παρουσιάσω ένα θέμα που με απασχολεί χρόνια και το οποίο αναλύω και εκθέτω στην έκδοση για τα 100 χρόνια της απελευθέρωσης της Αγγελοφύλακτης Ξάνθης.

Αυτός που έρχεται από τον Νότο, την Δύση ή την Ανατολή στην πόλη της Ξάνθης θα περάσει μέσα από ένα φυσικό περιβάλλον στο οποίο κυριαρχεί η ωραιότατη βλάστηση του κάμπου της Ξάνθης και θα εντυπωσιαστεί, όταν φθάσει στην πόλη, από τα τρία μοναστήρια που βρίσκονται σε τρία από τα βουνά που την περιβάλλουν. Τα μοναστήρια φαίνονται να αιωρούνται πάνω από την πόλη και να έχουν ένα προστατευτικό χαρακτήρα, φυλάγοντας την πόλη από το κακό που κρύβεται στα σκοτεινά γύρω δάση.

Σύμφωνα με παλιά προφορική λαϊκή παράδοση, η διάταξη των μοναστηριών συνεπάγεται την ύπαρξη ενός ακόμη μοναστηριού, ώστε τα τέσσερα μοναστήρια που είναι ορατά από το κέντρο της πόλης και στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, να σχηματίζουν νοητό σταυρό. Λίγοι είναι αυτοί που γνωρίζουν την παράδοση και λιγότεροι ακόμη αυτοί που αισθάνονται την ευλογία της προστασίας που προσφέρουν τα μοναστήρια. Η καθαγίαση και η ιεροποίηση του χώρου πραγματοποιούνται από την απώτερη αρχαιότητα με την συμβολική οργάνωση των κτηρίων και την διαχείριση του τοπίου με τρόπο που καθιστά τον οικισμό κοσμολογικό κέντρο.

Σε όλα τα παραδοσιακά και ιστορικά περιβάλλοντα και τις ιστορικές κοινωνίες, αλλά και σε σύγχρονα περιβάλλοντα, όπου ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός δεν έχει την ιδεολογική κυριαρχία, η φύση και τα κτίσματα του ανθρώπου εντάσσονται σε ένα πλούσιο συμβολικό σύστημα. Πηγή αυτού του συστήματος και της συμβολικής σκέψης που το στηρίζει αποτελούν οι θρησκευτικές αντιλήψεις. Ο Δυτικός πολιτισμός και ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός απορρίπτουν ιστορικά τη συστηματική συμβολική ορ-

γάνωση του χώρου και δημιουργούν ένα ορθολογικό περιβάλλον, το οποίο μεταμορφώνει τον χώρο, σε χώρο άξενο και σε πεδίο εκμετάλλευσης και επέμβασης του ανθρώπου.

Αποκορύφωση της αντίληψης αυτής αποτελεί η καταστροφή της σημασίας του τόπου και της ιερότητάς του. Η αποσύνδεση του ανθρώπου από τον ιερό χώρο και η έλλειψη και έκλειψή του καταλήγουν στην απουσία οικείωσης, που διακρίνουμε στο σημερινό περιβάλλον. Ο χώρος είναι πλέον η κατοικία δαιμονικών και καταστρεπτικών δυνάμεων που εξαπολύονται ανεξέλεγκτα και χωρίς ουσιαστικό λόγο.

Η ιεροποίηση και ο καθαγιασμός του χώρου είναι αιτήματα και αποτελέσματα της αναλογικής ή συμβολικής σκέψης. Η συμβολική σκέψη είναι προϊόν μιας αρχαϊκής νοοτροπίας, η οποία σήμερα βρίσκεται στο στόχαστρο του μοντερνισμού. Το άξενο των πόλεων που παρατηρείται σήμερα ανά τον κόσμο είναι αποτέλεσμα της κυριαρχίας της ορθολογικής σκέψης απέναντι στη συμβολική ή αρχαϊκή αντίληψη.

Σύμφωνα με την σύγχρονη ορθολογική κοσμοαντίληψη, ο χώρος είναι άμορφος, ομοιογενής, αόριστος και αφηρημένος, ενώ περιλαμβάνει όλα τα πράγματα, είναι κενός από σημασίες και διαθέτει συγκεκριμένες χρηστικές δυνατότητες. Αυτό σημαίνει ένα αντικειμενικό, αδιάφορο προς το υποκείμενο σύμπαν, αλλά και τον χώρο ως αντικείμενο επιβολής και εκμετάλλευσης.

Αντίθετα, σύμφωνα με την “συμβολική” κοσμοαντίληψη, ο χώρος είναι στενά δεμένος με την συγκεκριμένη εμπειρία, γεμάτος σημασίες, άρα χώρος του υποκειμένου. Η “συμβολική” αντίληψη επιτρέπει τη μυστική σύνδεση με τον χώρο. Αυτό σημαίνει την υποκειμενοποίηση του χώρου, που περιβάλλοντας προστατευτικά το υποκείμενο, το απομακρύνει από την αποξένωση και τη λήθη. Στα πλαίσια αυτά, η σήμερα κρεουργούμενη και σπαρασσόμενη ελληνική φύση αναδεικνύεται ως ουσία θεότητας γεμάτη εστίες ιερότητας. Αυτό ισχύει και για το περιφρονούμενο σήμερα Βυζάντιο, του οποίου οι αρχαίες ιερές εκκλησίες βρίσκονται σε εγκατάλειψη σε όλο τον ελληνικό και ορθόδοξο χώρο, όπως και στη Μικρά Ασία.

Τα μοναστήρια της Ξάνθης εντάσσονται στην βυζαντινή αντίληψη των σταυράτων, δηλαδή σημείων ή κτηρίων που φέρουν τον σταυρό. Τα σταυράτα είναι σταυροί σε εκκλησίες, σε μοναστήρια, σε προσκυνητάρια, σε νεκροταφεία και σε πάμπολλα άλλα κτήρια ή σημεία. Έτσι με τα σταυράτα, η πόλη ή ο οικισμός γίνονται μια συμβολική μικρογραφία του σύμπαντος, όπου η Χάρις Του Θεού καθαγιάζει τον περικλειόμενο από

τα σταυράτα χώρο, εξορκίζει το δαιμονικό και το κακό εξασφαλίζοντας ιερή προστασία.

Στην Ξάνθη τα τρία μοναστήρια είναι βέβαιο ότι έχουν την ίδρυσή τους κατά τους βυζαντινούς χρόνους, εκτός από το τέταρτο άγνωστο μοναστήρι, που θεωρήθηκε τα τελευταία χρόνια ότι ταυτίζεται με το μετόχι της μονής του Βατοπεδίου του Αγίου Όρους. Ωστόσο, η έρευνα ασχολείται τα τελευταία χρόνια με το πρόβλημα αυτό, όπως και με το πρόβλημα της Μέσης Οδού, που διακρίνεται στην σημερινή Παλιά Πόλη της Ξάνθης. Η ρωμαιοβυζαντινή Μέση Οδός είναι ο δρόμος που ενώνει την Ανατολή με την Δύση και εντάσσεται κι αυτή στο συμβολικό σύστημα που συγκρατεί και προστατεύει την πόλη. Η Μέση Οδός έχει ως κατεύθυνση τον νοητό άξονα από τον πολικό αστέρα, στον αστέρα του Νότου. Επίσης, τα ίχνη μίας κάθετης οδού προς την Μέση μπορούν να γίνουν αντιληπτά. Η συμβολή των δύο αυτών δρόμων συνιστά σταυρό του οποίου το κέντρο είναι το συμβολικό κέντρο της πόλης στο οποίο είναι κτισμένη η κύρια εκκλησία της πόλης, με Σταυρό στον τρούλλο της.

Ο Σταυρός στον τρούλλο της κυρίας εκκλησίας της Ξάνθης, δηλαδή της παλαιάς Μητροπόλεως, προεκτεινόμενος με μία κάθετη νοητή γραμμή προς τα άνω, φθάνει έως την ουράνια Ιερουσαλήμ. Προεκτεινόμενος κατά μία νοητή γραμμή προς τα κάτω φθάνει στα Τάρταρα, το ναδίρ του παγκόσμιου συστήματος. Η πόλη γίνεται ένα σύμβολο ολόκληρου του κόσμου.

Ο τρόπος που επιλέχθηκε να τοποθετηθούν τα ιερά προσκυνήματα στην πόλη της Ξάνθης κατά την βυζαντινή εποχή, ώστε να ορίζουν τα τέσσερα άκρα ενός Σταυρού, δεν εξηγείται ως τοπική παράδοση, αλλά είναι κάτι γενικότερο, κάτι που χαρακτηρίζει το μακρότατο βυζαντινό παρελθόν της πόλης και μας συνδέει με την βυζαντινή Ξάνθεια και το βυζαντινό μυστικό συμβολισμό που κυριαρχεί και αγιάζει τον χώρο.

Η οργάνωση του χώρου στους βυζαντινούς οικισμούς διακρίνεται από την καθαγιάσή του. Ο χώρος καθαγιάζεται με το σημείο του Σταυρού σε πέτρες, σε δένδρα, σε προσκυνητάρια και εικονοστάσια, σε εξωκλήσια, σε μοναστήρια, σε εκκλησίες και παρεκκλήσια, ή με την περιήρωση ή την περιφορά ιερών αντικειμένων σε λιτανεία. Τα ιερά ορόσημα, τα “σταυράτα” βρίσκονται έτσι σε διάταξη κυκλοτερή, σε οπτική επαφή με τον οικισμό, τον οποίο περιβάλλουν και προστατεύουν. Ο οικισμός αναβαθμίζεται ως το κέντρο του κόσμου. Η λειτουργική σημασία των σταυράτων είναι άμεσα συνδεδεμένη με την κάθοδο της Θείας Χάριτος, στον άνω και τον κάτω κόσμο.

Το κέντρο του συστήματος των σταυράτων, το προσιτό στους πιστούς, είναι ο ομφαλός, ο οποίος διακρίνεται στην πλακόστρωση πολλών βυζαντινών εκκλησιών. Ο ομφαλός είναι το καθορισμένο σημείο που δημιουργείται από την συμβολή μωσαϊκών σχημάτων τα οποία συντείνουν σε ένα κέντρο, που είναι και το σύμβολο του κέντρου του σύμπαντος. Εκεί στέκεται ο αυτοκράτωρ ή ο επίσκοπος. Μικρόκοσμος και μακρόκοσμος, τα άνω και τα κάτω, βρίσκονται σε μια μυστηριακή συνάντηση. Ομφαλούς, μερικοί των οποίων είναι καλλιτεχνικά θαυμαστοί, βρίσκουμε σε πολλές από τις μεγάλες εκκλησίες του βυζαντινού κόσμου. Φυσικά στην Αγία Σοφία και τις εκκλησίες της Μονής Παντοκράτορος στη Βασιλεύουσα, στην εκκλησία της Αγίας Σοφίας στην Τραπεζούντα, στον ναό της Κοιμήσεως στην Νίκαια της Βιθυνίας, στην Νέα Μονή της Χίου, στον Όσιο Λουκά και σε πάμπολλες άλλες εκκλησίες με τις οποίες το ευλογημένο Βυζάντιο φρόντισε να κοσμήσει την Ελλάδα και την Μικρά Ασία.

Η προστασία από τον Σταυρό διακρίνεται σε πολλές πόλεις ή οικισμούς του ελληνικού βυζαντινού κόσμου. Στην Μονεμβασία, στην Αδριανούπολη, στην Νίκαια της Βιθυνίας, στην Ραιδεστό της Ανατολικής Θράκης, για παράδειγμα, είναι εμφανής η παρουσία του Σταυρού στον πολεοδομικό χάρτη της πόλης και η σύνδεσή του με τον ομφαλό της πόλης και τον κεντρικό Σταυρό της κεντρικής εκκλησίας.

Η Ξάνθη πέρασε μια μακραίωνη κατοχή υπό τους Τούρκους της Κεντρικής Ασίας. Ωστόσο, παρά τον μερικό εκτουρκισμό της πεδιάδας και τον συνολικό εκτουρκισμό του ορεινού χώρου της Ροδόπης, η Ξάνθη παρέμεινε μια πόλη χριστιανική που συγκέντρωσε όλους τους Χριστιανούς της περιφέρειάς της. Η παρουσία των βυζαντινών μοναστηριών και των σταυράτων της Ξάνθης προστάτευαν όλο αυτό το μακραίωνο διάστημα την πόλη και την κατέστησαν αγγελοφύλακτο, ώστε η Ελευθερία που έφερε το σωτήριο έτος 1919 να εδράζεται σε σταθερές βάσεις.

Λόγος αυτός εκφωνήθηκε κατά την παρουσίαση στις 29/8/2019, του βιβλίου «Εκατονταετηρίδα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ξάνθης», Ιερά Μητρόπολις Ξάνθης και Περιθεωρίου καί Δήμος Ξάνθης, Ξάνθη 2019, σσ.286, σχήμα 19,5×29 εκ., με επιμέλεια και σχεδίαση Δημήτρη Α. Μαυρίδη.